

Vztah životních a učebních procesů

Cornelis Boogerd

Rudolf Steiner objevil sedm životních procesů, ale zůstal u všeobecných náznaků. Teprve v posledních desetiletích se tímto tématem zabývali někteří badatelé a dále je rozpracovali, třebaže ještě mnohé zbývá k objevení. Nash ňuji zde stručný náhled na životní procesy, které je možné dále samostatně studovat a zkoumat.

V éterném těle rozlišujeme *tři velké oblasti*:

1. sedm životních procesů
2. čtyři druhy éteru
3. tzv. šest vlastností

Sedm životních procesů

1. dýchání
2. tepelné procesy
3. výživa
4. rozlišování a oddělování
5. udržování
6. růst
7. rozmnožování

Jde zde o tělesné procesy, které se starají o život organismu a o výměnu mezi organismem a životním prostředím.

Ve vzájemných souvislostech udávají tyto směry:

1. brání, přijetí (první tři)
2. osvojení a vlastní použití směrem ven (poslední tři)

Životní procesy a jejich éterná kvalita působí v každém organismu ve vztahu k prostředí. Éterná kvalita životních procesů lidského organismu se v metamorfované podobě objevuje na jiné úrovni jako sedm *učebních procesů*.

Sedm učebních procesů

1. přijímání
2. spojování, poznání
3. analyzování
4. individualizování, integrování
5. cvičení, obnovení
6. rozšiřování, vkládání
7. tvoření, tvořivé uplatnění

Kolem sedmého roku je vytvořena první forma fyzického těla. Éterné síly, které byly do té doby zcela ve službách jeho výstavby, se nyní zčásti uvolňují pro učení. To platí i pro sedm životních procesů. Tak je také možné rozlišit těchto sedm procesů v metamorfované podobě jako sedm učebních procesů. Přitom je třeba zdůraznit, že cesta učení u malého dítěte probíhá jinak než u školního dítěte. U malého dítěte se nedá mluvit o učení školním způsobem, nerozlišuje ještě abstraktní situaci od běžného života. Kromě toho je u něj podnětem k učení činnost, a nikoli uvědomění.

Proces učení malého dítěte začíná *činností a zážitkem na základě nápodoby*, eventuálně vede k začátku tvoření pojmů. Učební procesy v metamorfované podobě můžeme vnímat i ve vývoji vztahu předškoláka k organismu skupiny.

1. Dýchání

Tento životní proces se stará o první dotyk s okolním světem. Vzduch je vdechován, v plicích je kyslík přijímán do krve.

Učební proces, který je metamorfózou dýchání, umožňuje první smyslové vnímání a setkávání s učební látkou. Malé dítě přijímá vjemy vnějšího světa oživujícím způsobem. Ve vztahu ke skupině to znamená schopnost *vnímat a přijímat* vjemy života skupiny.

2. Tepelné procesy

- Hospodaření s teplem jako životní proces koordinuje navzájem *vnitřní a vnější teplo*. Tato hlubší výměna s prostředím se neodehrává jen na povrchu; teplo se stává také výrazem zájmu, vnitřního zaujetí.

- Metamorfóza tohoto jevu působí při učení jako schopnost *spojovat, sladovat, prožívat*. Něco nás nechává chladnými, pro něco se můžeme i zapálit. Ve vztahu ke skupině se malé dítě otevírá vzájemným vztahům a rytmům skupiny, naladí se na ně a může se s nimi spojit a žít s nimi. Skupinový život proniká hlouběji a ožívá v éterném těle dítěte.

3. Výživa

- Na tělesné úrovni je úlohou tohoto životního procesu *odbourávání a trávení* látek, které organismus přijímá zvenčí.

- Metamorfóza se v učebním procesu projevuje schopností rozlišovat a třídit jednotlivé vjemy a adekvátně s nimi zacházet. Tato schopnost učí malé dítě stabilizovat množství vjemů a vede je k pozornějšímu vnímání různých osobitostí skupiny a k rozlišování jejich charakteristik. Postupně v něm vzniká aktivnější postoj k životu skupiny, který je spojen se schopností *trávit* život ve skupině.

4. Rozlišování a vylučování

- Tento životní proces v sobě skrývá tajemnou schopnost organismu rozlišit, co je přijatelné a co je cizí, která *působí ve všech ostatních procesech*, a proto jsme ji dosud nepopsali jako samostatný proces. Musí existovat orgán, který ví, co lze přijmout a co nikoliv, co musí být vyloučeno, neboť organismus se otevírá a uzavírá vnějšímu světu na mnoha úrovních.

- V učebním procesu se tedy metamorfóza tohoto životního procesu projevuje jako schopnost rozlišovat a volit, zda obsah přijmeme nebo nikoliv. Zvažují, co je pro mě důležité. Co si chci skutečně osvojit? Co si vyberu? Také malé dítě neustále používá tuto schopnost rozlišování, ale nevědomě, například ve svém vztahu ke skupině. V souladu s tím, že čím více se vžívá do skupiny, tím více získává cit pro to, co ke skupině patří a co ne, si rozvíjí také schopnost volit,

co je pro ně důležité uvnitř skupiny. Tyto postupy samozřejmě u malých dětí ještě probíhají nevědomě, protože jejich já a duše jsou ve velké míře spící ve vitálních silách a nesmějí být předčasně probouzeny otázkami dospělých. Dítě je mnohdy donuceno k vědomému rozhodnutí, ačkoliv pro ně není zralé.

5. Udržování

- Životní proces udržování vyjadřuje schopnost organismu udržovat kontinuitu, obnovovat životní síly a zajišťovat rovnováhu mezi různými procesy. Tímto životním procesem je neustále udržován, obnovován a posilován vlastní tělesný stav.

- Přeměnou do učebního procesu se tento životní proces stává schopností znovu použít a zvětšit naučenou látku, například *čvičení*. To, co se malé dítě naučilo, si udržuje neustálým vyhledáváním stejného zážitku, který pak vyhledává a užívá. Ve vztahu ke skupině můžeme tuto schopnost rozeznat například v udržování a posilování svého vlastního místa v celku skupiny. Jedno dítě se projevuje méně, jiné o sobě dává víc vědět, jedno dítě dobře vypráví, jiné staví z kostek hezké stavby. Mnohé dítě podléhá vlivům zvenčí a je zvyklé na určité stereotypy, například místo u stolu, obrázek na vlastním věšáčku, jeho červená dóza na svačinu.

6. Růst

- Životní proces *růstu* neznamena pouhé zvětšování, neboť růst určitého orgánu je mnohoznačnější, a proto je důležité zkoordinovat ho se všemi dalšími částmi těla, které také vyrůstají vlastním tempem a směrem. Ve vyvíjejícím se organismu musí tedy být vzájemný vnitřní soulad růstu celku s příslušným místem. Dalo by se také říci, že se jedná o sociální obraz procesu na organické úrovni.

Jeho metamorfózou v učební proces je rozšiřování nového učiva a včleňování nových zkušeností a poznatků do celku. Ve vztahu ke skupině nabízí tato schopnost malému dítěti nejen možnost vnitřního růstu v souladu s jeho okolím, ale také možnost určitého sladování s ostatními dětmi, a to především prostřednictvím herních zkušeností s jinými dětmi: kamarádi pro hry, pomáhání si, zacházení s napětím, zklamání a radost ze společné hry.

7. Rozmnožování

Tento životní proces, který představuje na tělesné úrovni schopnost dávat nový život, se v ženské a mužské konstituci realizuje v rozdílných podobách. Třebaže tento proces není u malých dětí ještě plně vyžralý, rozdíly pohlaví se stávají tělesným základem, který se pak zřetelně projevuje v mnoha jiných oblastech. Pouze dívčí skupina vytváří jiný obraz než skupina čistě chlapecká.

Metamorfózou tohoto životního procesu je schopnost používat naučené osobitým způsobem, a tím vytvořit něco nového. Ve skupině je to schopnost malého dítěte udávat při hře vlastní směr, přejímat iniciativu a vést hru podle svého konceptu. Také tuto schopnost uplatňují chlapci a dívky rozdílným způsobem.

Vlastní harmonizace

Na každé úrovni musíme najít odpověď na otázku, jakým způsobem nachází dítě ke všemu svůj vlastní vhodný vztah, neboť ve všech sedmi procesech se zviditelňuje něco z povahy dítěte. Můžeme si položit i otázku, jak skupina na různých úrovních dítě přijímá, pojímá ho do sebe a nabízí mu prostor.

V posledních letech byla ve waldorfském hnutí v základní škole vědomě vyvinuta didaktika, která vychází ze sedmi učebních procesů.*

Každý badatel klade na tyto pojmy trochu jiný důraz, ale vždy záleží na úhlu pohledu a oblasti využití. Sedm životních a učebních procesů je jedním souvislým celkem s množstvím různých zvláštních interních vztahů. Tak je zde souvislost mezi prvním a sedmým, druhým a šestým a třetím a pátým učebním procesem. V kvalitách sedmi procesů je také možné rozpoznat působení sedmi planet.

V knize *Prameny učení* jsou některé aspekty učebních procesů rozpracovány až do didaktiky základní školy. V mateřské škole se ještě nedá mluvit o didaktice učení tímto způsobem. Jak už jsme řekli, teprve po sedmém roce věku se uvolňují éterné síly, které jsou k dispozici pro učení. To neznamená, že se malé dítě nic neučí. Podnět pro tento učební proces ale musíme hledat v organismu, který do sebe přijímá vjemy vnějšího světa prostřednictvím nápodoby. To dělá každé jednotlivé dítě svým osobitým způsobem, a jak se tím zabývá, udávají jeho životní procesy. Ještě budeme mluvit o sedmi učebních procesech u malého dítěte, ale na základě jiného hlediska.

Zde je několik příkladů, jak přistupovat ke kvalitativnímu vztahu mezi životními a učebními procesy.

1. Dech - vnímání

Dýchání je první kontakt s vnějším světem a velmi jemné setkání vnějšího světa a krve se odehrává ve tkáni plic. Dýchání vypovídá například o tom, jak dítě dovede zpracovávat dojmy z vnějšího světa. Silné a provokující vjemy, kterým jsou děti v naší době vystaveny, nahrávají potížím, jako je astma, kdy dítě nemůže ani vydechnout a nemá dostatek prostoru k nádechu nového vzduchu. Dítě získává podněty pro správné dýchání a harmonické

* Viz „De bronnen van het leren“ - „Prameny učení“. Ale i pro učební procesy dospělých znamená tento poznatek doslova „zlatý důl“ (viz C. van Houten).

Projektová skupina aktualizace učebního plánu - *Prameny učení*. Vydalo Sdružení waldorfských škol v Nizozemsku 2000;

E. Schoorel: *Prvních sedm let*. Christofoor 1998; C. van Houten: *Vzdělávání dospělých jako probuzení vůle*. Freies Geistesleben 1996;

R. Steiner: *Výchova malého dítěte z hlediska duchovní vědy*. Baltazar 1993.

C. Boogerd: *Sedm učebních procesů u malých dětí*, překlad se připravuje. Pozn. aut.

otevírání a uzavírání se okolnímu prostředí rytmickým dávkováním vjemů, spánku a bdění, různých druhů aktivit.

První fáze učebního procesu začíná vnímáním. To je velmi důležité, protože bez dobrého vnímání se nebude dařit pozdější zpracování v učebním procesu. Abychom se například naučili hrát písničku na housle, musíme nejdříve dobře poslouchat. Vnímáme-li jen jednotlivosti, omezuje nás to a nemůžeme pak vytvořit smysluplné spojení.

2. Teplota - spojování

Můžeme se ptát, jaký význam má pro dítě teplo. Teplota je niternější proces než dýchání a souvisí s vnitřním teplem a morálitou. Zájem dítěte o okolí, o konání dospělých kolem sebe, mu dává možnost prohlubovat spojování a láskyplnost. Rudolf Steiner o tom dokonce píše: „Taková láska, která přímo prohřívá fyzické okolí, v pravém slova smyslu vypěstuje formy fyzických orgánů.“ I teplo - vnitřní a vnější - je tedy důležitým životním procesem a vyžaduje dostatečnou péči.

Druhá fáze učebního procesu je spojování. Po prvotním vnímání je důležité spojení s učebním obsahem, ale pokud by zůstalo pouze u vnějšího vnímání, nenaučíme se hrát písničku na housle. To nám umožní teprve vřelý zájem o píseň.

3. Výživa - analyzování

Výživa je třetí životní proces, při kterém vnější svět vniká ještě hlouběji do organismu, a zacházení s těmito látkami vyžaduje sílu. Tato síla je v principu agresivní. Potrava je postupně odbourávána, od krájení a kousání až ke zpracování žaludečními kyselinami a pohyby střev. Organismus tyto schopnosti potřebuje, aby uspěl proti vnějšímu světu. Potýkáním se s cizími látkami dítě poznává svět, a učí se tak vytvářet vlastní substance stykem se životními silami v dobré stravě, přeměňovat to, co je pro ně potřebné, a překonávat to, co by mu mohlo uškodit. Tak se stává organismus schopným udržet se ve světě a vybudovat si vlastní sílu.

Třetí fáze učebního procesu je analyzování učební látky. Abychom se naučili písničku, musíme ji nejprve přesně rozdělit na různé úseky, z nichž každý má svůj vlastní charakter a způsob hry, a správně je analyzovat. Jejich vyhodnocení musíme věnovat velkou pozornost, musíme například vědět, kdy se má hrát legato nebo staccato.

4. Oddělování, rozlišování

Čtvrtý životní proces je stěžejní, protože působí ve všech ostatních procesech. Je to způsobilost rozlišit, co k nám patří a co nikoliv, abychom mohli následně zvolit, co může být přijato a co musí být vyřazeno.

Učební proces také obsahuje možnost volby: chci se tuto písničku naučit, nebo nechci? Líbí se mi, nebo ji raději odložím? Ve čtvrtém stupni proto dochází k obrácenému procesu. Co nejdříve přišlo zvenčí dovnitř, si musíme nyní natolik osvojit až k dovednosti, abychom to mohli tvořivě vyjevit navenek. Tím začíná druhá část učebního procesu, u které se obracíme především na vůli.

5. Udržování - procvičování a obnovování

Obsahem pátého životního procesu je schopnost udržovat v těle existující poměry. Když je jednou nějaký orgán dotvořen, je třeba ho udržovat a stále znovu budovat, aby forma a funkce působily v určité spjitosti (kontinuitě).

V učebním procesu znamená pátý stupeň možnost důvěrně si osvojit naučenou písničku. Nestačí jí jen naslouchat a analyzovat ji. Musíme šiji natolik osvojit, že není třeba přemýšlet o technice a notách. To je možné jen častým cvičením a stálým obnovováním. Opakováním se tato dovednost stává součástí našeho éterného těla.

6. Růst - rozšiřování a doplňování

Šestou fází životního procesu je růst, ve kterém především malé dítě vykazuje velkou aktivitu. Růst ale není jen zvětšováním, předpokládá soulad nových proporcí s celkem. Kdyby tomu tak nebylo, docházelo by k velkým neštěstím. A nezbývá nám nic jiného, než se sklonit před moudrostí, se kterou je vystavěno a opatrováno naše tělo.

Šestá fáze učebního procesu zařazuje novou dovednost do celku ostatních dovedností. Nová písnička dostane místo mezi ostatními písničkami a mezi již existujícími schopnostmi vyjádřit melodii. Znovu se tyto možnosti navzájem oplodňují a rostou v celek - v naši muzikální kapacitu.

7. Rozmnožování - tvoření, tvořivé uplatnění

Sedmým životním procesem je rozmnožování. U malých dětí je tělesná schopnost vytvořit nový organismus přítomna zprvu jen jako vložka. Tam, kde zvířata přecházejí přímo z dětství do dospělosti, má člověk včleněný dlouhý mezičas od dětství k pohlavní zralosti. Tento mezičas umožňuje, aby se školní dítě ještě sedm let mohlo svobodně učit a připravovat si svou vlastní osobnost, která není vázána na druh.

Sedmou fází učebního procesu je schopnost svobodně tvořit na základě toho, co se naučíme. K písničce, kterou jsme si tak osvojili, že ji nejen dobře zahrajeme a zazpíváme, můžeme vytvářet také další rozmanité variace.

Tolik tedy několik myšlenek týkajících se sedmi životních a učebních procesů jako důležitého aspektu éterného těla.